

աստուածութեանն լուսով, տեսիչ եղեւ ի բնութիւնս կեղտոյ եւ արկածից թշնամւոյն վասն որոյ՝ ինքն, որ անաղտ էր իբրեւ զաշտ, ցուցանէր զայլ անդամոցս աղտն, եւ ասէր հայր՝ մեղայ յերկինս եւ առաջի քոյ: Եւ զի աղօթէր նա առ հայր, ուսանիմք յաւետարանչացն, զի հանէր զգիշերն ի գլուխ յաղթան Աստուծոյ ոչ յիւր պէտս՝ այլ ի մերն¹:

(Շարունակելի:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ԷԶՄԻՇԺՆԻ ՄԱՏԵՆԵԳՐԱՆԻ ԻՄԸՍՏԸ-ՍԻՐԸԿԸՆ ՀՆԱԳՈՅՆ ՁԵՌՆԻՐՆԵՐԸ

Թ. 1890, 14 էջմ. Մատ. = Մայր Յուցակ,
Թ. 1848:

Թուղթք՝ 123: — Մեծութիւն՝ 12,5 × 8,5 սմ.: — Տողք՝ 19—20: — Նիւթ՝ որորկ հաստ թուղթ: — Գիր՝ բոլորգիր: — Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, կազմի վրայ կապիչ-ների հետքեր: — Հանգամանք՝ թուղթը խոնաւութիւնից վնասուած. սկիզբէն մի քանի թերթ պակաս է եղել, թերի մասը յետոյ լրացրած բարակ թերթերի վրայ բոլոր գրով (Թ. 2 եւ 3): — Թուական՝ ՈՂԲ = 1243: — Գրիչ՝ Յովհաննէս քահանայ: — Ստացող՝ Պետրոս՝ սպասաւոր սուրբ Նշանի Հաղբատայ: — Տեղ՝ «Ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս Հաղբատայ»:

Բովանդութիւն.

1. Դաւթի փիլիսոփայի ներգինացոյ առաջաբանուի սհմնց իմաստասիրուեն (էջ 2ա—119 բ, պրակք Ա.—ԻԳ):

Էջ 119 բ վերջք. Արդ այսոցիկ այսպէս ելոց շնորհեաց Ած զիմաստասիրութի վն զարգարելո զմարդկանս հոգի: Այդ զգիտական զաւրութիս զարդարէ ի ձեռն տեսականին իսկ զկենդանականն ի ձեռն գործականին որպէս զի մի գտուտ գիտութի ի կարծեաց ընկալցուք եւ մի չար ինչ գործեսցուք:

Ընդ այսոսիկ եւ առաջիկա բանք իմաստասիրութե:

Դաւթի մեծի եւ անյաղթ փիլիսոփայի ընդդէմ առարկութեցն չորից Պիհոռնի իմաստակի եւ սահմանք եւ տրամատութիք իմաստասիրութե:

Հնագոյն այս ձեռագրում՝ թէ գլուխների բաժանումը եւ թէ բնագիրը տեղ տեղ տարբեր են 1833 թուին վենետիկում հրատարակածից:

2. էջ 119 բ—121 ա. Ամենայն չար տանջելի. ոչ ոք տանջեալ անպակահաւ...

Վերջ. Եւ ընդ բամբասանաւք է սատանա ապա ուրեմն ոչ է անեղ:

Այս գծածք հանդիսադիր խմբի յառաջագոյն տառից տրամախոհ իմաստասէր մակացու արանց ի Դաւթէ եռամեծէ ենթագրեցաւ:

Յիշատակագրութիւնք.

1. էջ 48 բ ներքեւի լուսանցքի վրայ նոյն գրչէ:

Ձածաշնորհ եւ զպատուական վարդապետն Պետրոս յիշեցէք յաղաթս ընդ...:

2. էջ 121 ա—122 բ ձեռագրի գլխաւոր յիշատակարան նոյն գրչէ:

Փառք ամենասր երրորդութեն Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

Ձահմանաց զգիրս զոր արարեալ է մեծ փիլիսոփայն Դաւիթ ընդդէմ հակառակողացն որք կամեցան բառնալ զիմաստասիրութին Ակադիմեանցն Պիհոռնի եւ ձեմականացն խաղաղացոյց զնոսա ի խոռովութենէն եւ ասաց եթէ զոյ իմաստասիրութի եւ է եւ ճշմարիտ է եւ զաւրինակս առ մեզ հաստատեաց Հայաստանեայս:

Որոյ եւ ծեր ոմն Պետրոս սպասաւոր սր Նշանիս Հաղբատայ բաղձանաւք սիրոյ ետու զրել Յովհաննիսի կրաւնաւոր քահանայի իմով արդեամբք առ ի յուսումն մակացողաց:

Այդ որք աւգտիք ի սմանէ յիշեցէք ի սրբամատոյց յաղաթս ձեր զիս զմեղաւորն Պետրոս եւ Ած զձեզ յիշեցէ ի բարի եւ ի կատարման սորա ասացէք զերանի ում թողութի եղեւ մեղաց եւ զիս որդի Այ:

Գրեցաւ գիրքս ընդ հովանեաւ սր Նշանիս Հաղբատայ, ի թուին ՈՂԲ եւ աւանդեցաւ սմա. մի ոք իշխեսցէ հանել զսա աստի:

Կազմեցաւ եւ ձեռամբ իմով Պետրոսի:

¹ Հաս կր փերջանայ Խորհրդածութեան հետ եղած նմանութիւնը:

Թ. 1943, 5 էջ՝ Մատ. = Մայր Յուզակ,
Թ. 1901:

Թուղթք՝ 251: — Գրութիւն՝ 13×8
ամ.: — Տողք՝ 21: — Նիւթ՝ ողորկ հաստ
թուղթ: — Գիր՝ բոլորգիր. վերնագրերն ու
սկզբնատառերը կարմիր թանաքով: — Լու-
սանցազարդք՝ էջ 1 ա՝ խորան ու զարդա-
նկար, էջ 141 ա՝ զարդանկար: — Կազմ՝ կա-
շեպատ տախտակ. կապիչներէց մնացել են
միայն հետքեր կազմի վրայ: — Մագաղա-
թեայ պահպանակ՝ սկիզբէն եւ վերջէն երկ-
երկու թերթ. մագաղաթեայ երկաթագիր
Աւետարանի մնացորդ: — Հանգամանք՝ լաւ:
— Թուական՝ ԶԴ = 1255:

Բովանդակութիւն.

1. էջ 1ա—139բ. Ստորագութի Արիս-
տոտէլի որ կոչի յունարէն կատիղորիս:

Արիստոտէլի Ստորագութեանց բնագրի
ամէն մի հատուածին կամ պրակին հետե-
ւում է նոյն հատուածի կամ պրակի մեկնու-
թիւնը «մեկնիչ» վերնագրի տակ:

1833 թուի վենետիկեան հրատարակու-
թեան մէջ Ստորագութեանց մեկնութեան
սկիզբը պակաս է: Տես էջ 409 ծանոթու-
թիւն՝ «Ձկիսամասնեայ մնացուած մեկնու-
թեան Ստորագութեան Արիստոտէլի ի միոյ եւեթ
թերակատար օրինակէ, որ առձեռն գտաւ,
յարեմք աստանօր կարօտք անթերի օրինա-
կաց»: Սոյն հնագոյն անթերի օրինակում
վենետիկի տպագիր հրատարակութեան բաց
թողած մասը կազմում է էջ 1ա—89ա:

Սկիզբ էջ 1ա. Հոմանունք ասին՝ որոց
անուանք միայն հասարակ, իսկ ըստ անուանն
բան գոյացութեանն այլ. որդան՝ կենդանի՝
մարդն եւ գրեալն: Քանզի սոցա անուն մի-
այն հասարակ, իսկ ըստ անուանն բան գոյա-
ցութեանն այլ: Քանզի եթէ բացատրեսցէ
ոք՝ զինչ է նոցա իւրաքանչիւր ուրուք կեն-
դանին գոլ, յատուկ իւրաքանչիւր ումեք
բան բացատրեսցէ: — Մեկնիչ:

Հոմանունութիւն լինի ըստ երկուս յե-
ղանակա՝ ըստ պատահման կամ մտածու-
թեան. մտածութիւնն ըստ պատուոյ, ըստ
յեղինակի, ըստ յուսոյ, ըստ աղաւթից, ըստ
կերպարանի, ըստ նմանութեան. իսկ միայն
իբրեւ զարեգակն միանձն. կամ ըստ լծոր-
դին պակասութեան որպէս միաձորձ կամ
որպէս նահատակ:

Վերջ՝ էջ 139բ. եւ այսուիկ եղիցի գյո-
լովից եւ զտարբերեցելոց ի միմեանց տեսա-
կաց ստորագեալ ունելս. որպէս զի եղիցի
սեռ՝ ընդունելով զսահման սեռի. քանզի էր
սահման սեռին որպէս ասացաւ. գյոլովիցն
եւ զտարբերեցելոց տեսակաւ ի ներում զին-
չէին ստորագեալ:

Կատարեցաւ գիրք Ստորագութեանցն
ասացեալ եռամեծին Արիստոտէլի հաւատա-
րիմ վարդապետի եւ ուղղափառ իմաստա-
սիրի, զոր փցուն մատամբ գրեցի:

2. էջ 141ա—251ա. Յաղագս մեկնու-
թեան, որ կոչի Պերիարմէնիաս, ասացեալ
Արիստոտէլի:

Այս վերնագրի վրայ նոտր գրով եւ ու-
րիշ թանաքով գրուած կայ մի այլ վերնա-
գիր, որը սովորական է նորագոյն ժամա-
նակների օրինակներում.

Սկիզբն եւ նախադասութի (°) գրոցն որ
ասի ըստ յունաց Պերիարմէնիաս եւ հայե-
րէն՝ յղգս մեկնուե: Արտագրեալ ի մեծ ի-
մաստնոյն Արիստոտէլէ, թարգմանեալ եւ
մեկնեալ ի Դաւթայ ներգլինացոյ:

Սկիզբ էջ 141ա. Նախ արժան է դնել,
զի՞նչ է անուն եւ զի՞նչ բայ, ապա զի՞նչ է
բացասութիւն, եւ ստորասութիւն, եւ բացե-
րետութիւն, եւ բան:

Ճառեցաւ մեզ երբեմն, եթէ է ամենայն
բանական իրողութեանն այսորիկ ակնկալու-
թիւն առ ապացուցական չարարանութիւնսն
հասանել. այլ վս զի բազում պատրանք ըն
չարարանութիւնսն լինի, հարկաւոր է զիւ-
րաքանչիւր ոք նոցա գիտել:

«Յաղագս մեկնութեան» բնագրի ամէն
մի պրակին հետեւում է նոյն պրակի մեկ-
նութիւնը:

Վենետիկի տպագիր հրատարակութեան
մէջ պակաս է 15 գլուխ: Տես էջ 512 ծանո-
թութիւն. «Յօրինակին պակասեն թուղթք
քսան եւ երեք»: Անթերի այս ձեռագրում
վենետիկեան տպագրի բաց թողած մասը
բռնում է էջ 165ա—205բ:

Յիշատակագրութիւնք.

1. էջ 251ա ձեռագրիս վերջում յիշա-
տակարան նոյն գրչէ.

Փառք սբ Երրորդութեան կատարե-
լոյ եւ միոյ. ԶԴ գրեցաւ ի թուականիս:

2. Հետեւեալ զատարկ երեսի վրայ նոտր
գրով այլ գրչէ.

Ի վայելումն Մեղբխէդ վալին Ի դառն եւ
Ի նեղ ժամն Բելին :

Կնիք՝ Քի Ծռ Գրիգոր վրդպտ ՌՄԼԳ :

Ի վայելումն Ղազար վրդպին եւ Ի յիշա-
տակ իմոյ անձին Ի ՅՄԽԶ Թուին եւ
յանվրի Ժն-ին Ի Կարին :

Թ. 1889, 3 Էջմ. Մատեն. = Մայր Յուցակ,
Թ. 1847 :

Թուղթք՝ 345 : — Գրութիւն՝ 14×10
սմ. : — Տողք՝ 25 : — Նիւթ՝ ողորկ հաստ
թուղթ : — Գիր՝ բոլորգիր, լուսանքները
վրայ մեկնութիւններ նօտը դրով. նորո-
գուած թերթերը 73 եւ 74 նոյնպէս նօտը
դրով : Վերնագրերը, սկզբնատողերն ու սկզ-
բնատուերը կարմիր թանաքով : — Լուսան-
ցազարք՝ խորաններն էջ 1ա, 75ա, 181ա
խունացած : — Կաղմ՝ կաշեպատ տախտակ
առանց կապիչների : — Մաղաղաթեայ պահ-
պանակ՝ սկիզբէն եւ վերջէն մէկ մէկ թերթ.
Մամբրէ վերձանողի ճառից Ի մեծի աւուր
գալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի
յերուսաղէմ : — Հանգամանք՝ տեղ տեղ
դրերն աւրուած. 73 եւ 74 թերթերը կցուած
են ձեռագրին 1410 թուականին. նորոգուած
թերթերի վրայ Յակոբ Ղրիմեցու ձեռքով
գրուած են Ներսէս Շնորհալու «Ամենայն
չար տանջելի» հատուածի մեկնութեան թե-
րի մասերը : — Թուական՝ ԶԻԵ = 1276 : —
Գրիչ՝ Ստեփաննոս քահանայ :

Բովանդակութիւն.

1. Դաւթի փիլիսոփա Ներգինացոյ,
Յառաջարանք Սահմանաց իմաստասիրու-
թեան (էջ 1ա—65ա, պրակը Ա-ԻԱ) :

Սկիզբն է (էջ 1ա). Որք միանգամ Ի-
մաստասիրութեան տենչան բանից եւ առ Ի
նմանէն [հեշտ]ութեանց ծայրիւ միայն մա-
տին հանդիպին ճաշակեալք, ամենայն կեն-
ցազական հոգ[ոց] բարեաւ մնալ ասացեալք,
ողջախոհ իմն [մոլու]թեամբ առ այսոսիկ
վարեալք բերին :

Վերջ (էջ 65ա). Արդ զգիտական զաւ-
րութիւն զարգարէ Ի ձեռն տեսականին, իսկ
զկենդանականն Ի ձեռն գործականին, որ-
պէս զի զսուտ գիտութիւն Ի կարեաց ընկալ-
ցուք, զի մի չար ինչ գործեսցուք :

Ընդ այսոսիկ եւ առաջարանք իմաստա-
սիրութեան : Դաւթի մեծի եւ անյաղթ փի-
լիսոփայի ընդդէմ, առարկութեանցն չորից

Պիւռհոնի իմաստակի եւ սահմանք եւ տրա-
մատութիւնք իմաստասիրութեան :

2. Էջ 65ա—65բ. Ամենայն չար տան-
ջելի, ոչ ոք տանջեալ անապական, ոչ ոք
ապականացու անեղ. է չար ապականացու.
չար ուրեմն ոչ է անեղ եւն : Վերջ (65բ).
Եւ ընդ բամբասանաւք է սատանայ, ապա
ուրեմն՝ ոչ է անեղ :

Այս գծածք հանդիսադիր խմբոց առաջ-
նոցն տառից տրամախոհ իմաստասէր մա-
կացու արանց ներբողեալ Ի Դաւթէ Եռա-
մեծէ ենթադրեցաւ :

3. Էջ 65բ—74բ. Մեկնութիւն բանից
Դաւթի փիլիսոփայի, որ է Ի կատարումն
նորին տառի որ վերին սահմանացն իմաս-
տութեան, ասացեալ Ներսէսի եղբայր կաթ.
Հայոց Գրիգորիսի ուրումն՝ սիրողի իմաս-
տութեան :

Ակիզբ (էջ 65բ). Զինդիր հոգեւորա-
կան հաւատով եւ սիրով հայցողաց պարտ է
տալ յաւթարութեամբ ըստ հրամանին
Տն՝ թէ որ խնդրէ Ի քէն տուր : Վերջ (էջ
74բ). Այլ մեք զի ունիմք զայսորիկ շնոր-
հեալ յԱյ գերագոյն քան զանմարմնոցն յառ-
նել Ի մեռելուենէ հոգոց խոստովանութեւ
ապաշխարութեւ եւ Քի Այ յուսոյն մերոյ եւ
երկրպագի յաւիտեանս ամէն :

4. 75ա—89ա. — Ներածութիւն Պոր-
փիւրի իմաստասիրի.

Լուսանքների վրայ. ծանօթութիւններ
բոլոր դրով բայց այլ դրչէ : Սկիզբն է (էջ
75ա). Եւոյր հարկաւորի, Քրիստաւորիէ, եւ
յառս Արիստոտէլի Ստորոգութեցն վարդա-
պետութի, զիտել՝ զի՞նչ սեռ եւ զի՞նչ տալ-
րերութի, զի՞նչ տեսակ, զի՞նչ յատուկ եւ
զի՞նչ պատահումն եւ Ի սահմանացն բացա-
տրութի...

Վերջ (էջ 89ա). բայց են եւ այլք հա-
սարակութիւք եւ յատկութիւք ասացելոցն.
այլ շատ են եւ սոքայ Ի մեկնութի նոցայ
Ի հասարակութե յանդիմակացութի :

5. Էջ 98ա—157բ. Դաւթի փիլիսոփայի Ներ-
դինեցոյ, Վերլուծութի Ի Ներածութի Պորփիւ-
րի (պրակը ա—ԻԹ + Յաղագս հանրականաց
սեռից եւ տարբերութի) :

Լուսանքների վրայ նօտը դրով մեկ
նութիւններ եւ նկատողութիւններ :

Սկիզբն է (էջ »)ա). Հանդերձ Այ սկիզբն առնել առաջիկայ շա-

բաղրութեան, զսովորականն պատմողաց խնդրել զգլուխս ը գոլ թուով խնդրեսցուք:

Վերջ (էջ 157 բ). Եթէ յատուկն հակադարձի տեսակի, իսկ պատահումն ոչ երբեք:

6. էջ 158 բ—175 բ. Արիստոտելի իմաստասիրի թուղթ առ Աղէքսանդրոս թգր, Պատմութիւն յաղագս աշխարհի:

Սկիզբն է (էջ 158 բ). Իսկ բազում անգամ ինձ ածային ինչ եւ բարեբախտեալ ճշմարտապէս իր, ո՞վ Աղէքսանդրէ, գոլ թուեցաւ իմաստասիրութիւն: Վերջ (էջ 175 բ). Սակս իրաւացն պակասելոյ՝ յԱյ պատուհասին, նոյնպէս եւ որ հանդերձեալն է բարեբախտիկ լինել եւ երանելի՝ ի նմանէ ընդունի զչնորհս:

7. էջ 175 բ. Ստագիրացի էր Արիստ թիւրակայ ի Քաղկիթ գաւառէ մերձ ի Յաւիթոս, որդի հաւր Նիկոմաքոսի եւ մաւրն Պեռիսդիադայ¹: Եւ ամբողջ ազգ նորա ի հաւրէ եւ ի մաւրէ յԱսկղեպիայ: Քսան ամս աշակերտեալ Պլատոնի ըստ որում թէ գէպ ուրեք լինէր չգալ նմա ի լսարանն՝ զայսպիսիս աղաղակ[էր] բանս Պլատոն. միտն չեկն այսր, ի բացեայ է սիրողն ճմարտութե, խուլ է լսարանս: Վաղճանի ի Քաղկիթ ամաց կ եւ եից. առասպելաբանի եթէ յոսկերս նորայ գտաւ պարսմեղուաց: Հանեալ զոսկերս նորա Ստագիրացուցն ի Քաղկիթայ՝ տարան թաղեցին ի տեղուջն Արիստոտէլիկոսի:

Շարունակութիւնը էջ 18* բ. Սայ սկիզբն աշխարհի՝ տեսակ, նիւթ, պակասութի, տարերք դ եւ երրորդ արփի: Պլատոն ասէ՝ աշխարհս է յերկնէ եւ յերկրէ եւ որ ի նոսա բնութիւք բաղկացեալ, ի հրոյ եւ յերկրէ, յաւրոյ եւ ի ջրոյ եւ յամոց եւ ի դիւաց եւ ի մարդկան է եւ ի կենդանեաց եւ ի տնկոց եւ ի նիւթոյ: Մովսէս մարգարէ՝ զանդունդս եւ զխաւար եւ զջուր գոլ սկիզբն աշխարհի: Պիթագորաս Մենսարքայ որդին՝ զթիւս եւ զհափաբերութիս եւ զյարմարութիս: Յաղադրա մարգասիրութե ասաց Հոմերոս. Ածքն աւտարաց նմանեալ այլաբանացեաց չըրջին ի մէջ մրդկն տեսանել զմրդկան զբարի եւ զչար եւ յանկանել զաշխարհիս գործն:

Պիթագոր ասաց. իցէ՞ արդեաւք սիրելոյ այլ ոք ես (°), քան թէ ինքն:

8. էջ 176 ա.—180 բ. Արիստոտէլի Յաղագս առաքինութեց առ Աղեկս թգ:

Սկիզբն է (էջ 176 ա). Գովելի են գեղեցիկքն եւ պարսաւելի գարշելիքն. քանզի բարեացն յառաջեալ լինին առաքինութիւն եւ գարշելեացն չարութիւն:

Վերջ (էջ 180 բ). իսկ ընթհանուր չարութեան գործ եւ յատուկ եւ հետեւութի՝ առասցելոցն ներհակքն՝ որք են ի պարսաւելեացն:

էջ 180 բ եւ 181 ա — ներքեւի լուսանցքների վրայ. Ստորագութիւք—կատալորիաս: Յաղագս մեկնութեան — ի պեռի էմէնիաս: Վերլուծական — անալաւտիկի: Ապացուցական — ապաւգիտիկի: Շարաբանութի — դիալեկտիկի: Ստորասութի — կատաֆորա: Բացասութի — ապաֆասիս: Բացերեւական — ապաֆանսիս:

9. էջ 181 ա—275 բ. Ստորթիւնք Արիստ, որ կոչի յունարէն Կատիլօիա:

Անթերի օրինակ Արիստոտէլի Ստորագութեանցն մեկնութեան: Լուսանքների վրայ բացատրութիւններ նոտր գրով:

Սկիզբն է (էջ 181 ա). Հոմանունութի լինի ըստ յերկուս յեղանակս՝ ըստ պատուոյ, ըստ յեղանակի, ըստ յուսոյ, ըստ աղաւթից, ըստ կերպարանի, ըստ նմանութե եւն:

Վերջ (էջ 275 բ). Քանզի էր սահման սեռին, որպէս ասացաւ զյոլովից եւ զտարբերեցելոց տեսակաւ ի ներում զինչէն ստորագեալ:

10. էջ 276 ա—344 բ. Սկիզբն եւ նախագրութի գրցն որ ասի ըստ Յունաց՝ Պերիարմէնիաս եւ հայերէն՝ Յաղագս մեկնութե: Արտագրեալ ի մեծ Հելենացոց իմաստասիրէն Արիստոտէլէ, թարգմանեալ եւ մեկնեալ ի Դաւթ Փիլիսոփայէ Ներգինացո:

Զեռագիրս պարունակում է նաեւ 1833 թուի Վենետիկ տպագիր հրատարակութեան մէջ բաց թողած մասերը: Լուսանքների վրայ բացատրութիւններ նոտր գրով եւ այլ գրչէ:

Սկիզբն է մեկնութեան (էջ 276 ա). Ճառեցաւ մեզ երբեմն, եթէ է ա բանական իրաւութեա այսորիկ ակնկալութի առ ապացուցական չարաբանութիւնս հասանել: Վերջ (էջ 344 բ). Քնդի ա ուրեք սովորեաց իմաստասէրս յաղագս պիտանացուն դիտութի սերմանել իւրոց լսողացն:

11. էջ 345 ա—բ. Աղիւսակ անկիւնաւոր թուերի:

¹ Լուսանքում՝ Փեռիսդիադայ:

Յիշատակագրութիւնք .

1. Էջ 88 ա, 175 բ, 188 բ, 190 ա, 260 ա, 332 ա նոյն գրչէ .

88 ա. զստ գծ յիշ [= զՍտեփանոս գծող յիշեցէք] :

175 բ, 260 ա. զգծ ստ յիշ [= զգծող

Ստեփանոս յիշեցէք] :

188 բ. զստ գր յիշ [= զՍտեփանոս գրիչ յիշեցէք] :

190 ա. զծառ ստ յիշ [= ծառայ Ստեփանոս յիշեցէք] :

332. զգծ ստ յիշ ի տր [= զգծող Ստեփանոս յիշեցէք ի Տէր] :

2. Ներսէս Շնորհալու «Ամենայն չար տանջելի» հատուածի մեկնութեան վերջում, նորոգուած 74 բ թրթի վրայ, նոտր գրով տարբեր գրչէ .

Ձմեղուց Յակոբ վգպոս Ղրիմեցի աղաչեմ յիշել ի Տէր, ի Թվիս ՊԾԹ [= 1410] :

3. Էջ 157 բ, Պորփիւրի Ներածութեան մեկնութեան վերջում, Ստեփանոս գրչէ .

Փառք ամենազաւր էին Այ որ ետ զօրութի յանգ հանել զսա :

4. Ներքեւում նոյն էջի վրայ Ստեփանոս գրչէ. Բնական կարգն արտաքին գրենացս այս է. նախ Քերականն եւ ապա՝ Սահմանքն եւ Ամ չար տանջելին, ապա՝ Պորփիւրն եւ զկնի՝ Ստորոգութիւնն եւ ապա՝ Պերիարմէնիանն եւ ապա՝ Աշխարհացն եւ զկնի՝ Առաքինութեցն : Իսկ աստ որ զհետ Պորփիւրիս Աշխարհացս է եւ Առաքինութեցս կամ ի տգիտութենէ է կամ յաւրինակէն եւ կամ յերկուցն :

5. Էջ 175 բ, «Ստազիրացէ էր եւն» հատուածից յետոյ, նոյն գրչէ .

Ձմորերեալս յամենայնի եւ զանպիտանս բնաւից յերեսս անկեալ աղաչեմ յիշել ի մաքուր յաղաթս ձեր եւ... :

6. Էջ 275 բ— 276 ա, ներքեւի լուսանցքների վրայ, նոյն գրչէ .

Յայսմաւուր զփախուստ առեալ Դսղա երկիրս Կիլիկեցոց յանաւրէն բռնակալէն Իսմաէլոց, թւ ի Չիե :

7. Էջ 275 բ, Ստորոգութեանց մեկնութեան վերջում, նոյն գրչէ՝ ՁՍտեփ... վ.ին որ կորուսի զհայրենին ո... քի նոյն փառս... ին հայցեմ ժտել թաղծեալս անծին... մաքրել զմեղաց (ս)պին դառնալ յեղեմ մեղ

վերստին... ընդ ձեզ իր... ալ անծին զփառս յանվախճան յաւիտեան . թւ Չիե :

Գրերը տեղ տեղ աւրուած . խոշորացոյցի օգնութեամբ անգամ չյաջողուեց ինձ վերականգնել բնագիրը :

8. Էջ 322 ա, ներքեւի լուսանցքի վրայ, նոտր գրով օտար գրչէ . Ո՞վ եղբայր, աստից ի հետ բանքս նուրբ եւ եւ տեսութիւնս դժուարք եւ խրթինք . ի լուսանց գրոցս ոչ կարացի գրել լուծումն . դու լաւ հասկացողութե կարգա :

Լուսանցքների վրայ ծանօթութիւններն ու մեկնութիւնները գրուած են նոյն գրչէ :

9. Էջ 344 բ, *Περὶ ἐρμηνείας* երկի մեկնութեան վերջում, Ստեփանոս գրչէ .

Աւրհնեալ է Քս լոյսն հայրական եւ փառաւորեալ է սբ զալուստ նորայ որ իւրով զալստեամբ երաց մեզ դուռն կենաց եւ առաջնորդեաց մեզ քաղցրուսոյց վղթբ իւրով զճանապարհն փրկութե ոգոց մերոց որ թէպէտ քրտամբք եւ վաստակաւք հրամեաց Տրն մեր մեզ ջանալ յայսմ աշխարհի, այլ վս առաւել փառացն է այն եւ ի պսակացն է զի ի մարմնեղէն եւ ի ծովածովի հոգոց վերացուցէ զմիտս մեր . մի՛ եւս բեւեռել ի սայ եւ մի՛ ի սէր սորայ եւ մի՛ յուսումն սորայ մա... կենս ինքն լինելով մեզ աւրինակ բարի յամենայնի զի (°) :

11. Էջ 345 բ, ձեռագրի վերջում, նոյն գրչէ գլխաւոր յիշատակարան . Յիշատակարան գրոցս . Մշտապայծառ եռաջահան համարնութե եւ եղական լոյսոյն անսկիզբն եւ անկատարած գերաբնաբար բարոյն, այնմ որ ի բնաւից եղելութե առ յինքենէ յամարմինն իմանալեաց հոգեղինացն եւ նիւթական մահկանացու հոգեղինաց միշտ եւ յարաժամ նորա աւրհնութի վերառաքի փառք եւ պատիւ եւ զօհութի եւ երկրպագութի այժմ եւ... :

Արդ ես սուտանուն քհ ըստ մանկական անհաստատ յածման խորհրդոց ըմբռնեցա ի սէր այսմ անպէտ եւ պիտանի գրոցս : Ապա թէ ըստ տեսութեց իւրոց անաւգոտութի այլ յածայինսն աւգտակար : Այլ աղաչեմ զձեզ սբ հարք եւ եղբարք, որք աւգտէք ինչ ի սմանէ կարգալով կ յաւրինակ՝ մի ի գերեւ համարել բազում աշխատութս իմ ի սմայ : Այլ ըստ ընդաբոյս բարի բարոյց ձերոց յիշատակի առնել արժանի զրիւր պալտուց պարտականս տէրունի :

Գրքի վերջում¹

- էջ ա. 1. [մի]ւտովն կանգնեցին: Եւ որք
ի հաւ
2. [ատ]ոց ցրտացեալք՝ զայս եր-
կուս աւան
3. [դ]ութիւնս մտաւք վերարկեա-
ցեն, եթե
4. [ա]ծեղէն սիրովն ջեռնուն:
5. [ի]սկ աշակերտացն երկուս,
վասն զի
6. [բ]ազում ունելով Յի զաշակերտ-
սըն, զվերին
7. [ա]շտիճանեան երկնագուպար
պարսն՝
8. զոր մեծն Պաւղոս չարադասէ.
հրեշտակք
9. Եւ հրեշտակապետք, աթոռք եւ
տրութիւնք
10. պետութիւնք եւ իշխանութիւնք,
սե
11. բովբէք եւ քերովբէք:

- էջ բ.² 1. նից ի սրովբեական ի կառս:
2. Զործս իմանալի է զմաքուր վար-
դապ[ետ]
3. ութիւնս առաքելոցն. զի անդ ի
սրո[վ]բ
4. եական սրբարանութիւնսն նստի
ե[ւ]
5. հանդչի, իսկ աստ յառաքելական
քար[ող]
6. ութեան նստի եւ բազում հրաշս
կատա[րէ],

¹ Հմմտ. Մամբրէի վերծանողի ծառք, Վենետիկ
1894. Ի մեծի աւուր գալստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի յերուսաղէմ, էջ 61. «Եւ գարձեալ՝ եթէ միովն
գայթակղեցի ոք, միւսովն կանգնեցի. եւ ի հաւատոց
ցրտացեալքն զայս երկուս աւանդութիւնս մտք վերար-
կեցեն, եւ աստուածային ջեռնուն սիրովն: Իսկ յաշա-
կերտացն երկուս, վասն զի բազում ունելով Յիսուսի զա-
շակերտսն, զվերին ութաշտիճանեայ երկնագուպար զպար-
սն՝ զոր մեծն Պաւղոս չարադասէ. հրեշտակք, հրեշտա-
կապետք, աթոռք, տերութիւնք, պետութիւնք, իշխա-
նութիւնք, սերովբէք, քերովբէք»:

² Հմմտ. Նշնը, էջ 63. «Իսկ ձորձոցն վերարկեցելոց
ի նոյն կենդանատեսակացն՝ յորոց վերայ նստի նստեալն
ճմարտապէս յերկինս երկնից ի բրովբեական կառսն:
Զործս իմանալի է զառաքելական վարդապետութիւնն. զի
անդ ի սրբեական սրբութեանն նստի եւ հանդչի, իսկ
աստ յառաքելական բարոյութեանն նստի եւ բազում
հրաշակերտէ, եւ զերասանակ վարդապետութեանն ուղղէ
յերկինս երկնից տիրապէս: Արդ հասարակաբար նստա-
միածինս յերկինս ի վերայ քերովբէից, եւ յերկրի ի նուս
կենդանեացն»:

7. եւ զերասանակ վարդապետու-
թեան ու[ղղէ]
8. յերկին երկնից տիրապէս:
9. Արդ հասարակաբար նստի միա-
ծին
10. յերկին ի վերայ քերովբէից, եւ
ի յերկ:

(Շարունակելի:)

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆՆԴԵՆ

ԳԻՅԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՄԻՀՐԸ ՀԱՅՈՅ ՄԷՋ

(Շարունակութիւն:)

Դ.

ՄԻՀՐԻ ՀԱՅՈՅՆԵՐԻ

1.

Թէ Միհրի հաւատալիքն ինչ թանձրա-
ցեալ բնոյթ է ունեցել Հայաստանում, այս
մասին մենք մատենագրական ուղղակի տե-
ղեկութիւններ չունենք: Մի մօտաւոր գաղա-
փար կաղմելու համար մնում է դիմել մեր
հարեան ժողովրդին — պարսիկներին՝ են-
թադրելով, թէ այն հաւատալիքը, որ կար
Պարսկաստանում Միթրայի մասին, ընդ-
հանուր դժերով հաւանօրէն գոյութիւն է
ունեցել նաեւ Հայաստանում Միհրի մասին:
Ի՞նչ էր իրանական Միթրան:

Պարսից երկարամտ կրօնի ուսմունքի
համաձայն մի բարի աստուած, որ սկզբում
երկրորդական դեր ունէր, բայց հետզհետէ
մեծացաւ, բունց առաջնակարգ տեղ՝ նսե-
մացնելով նախկին մեծարուածներին: Մի-
թրան լոյսի, արեւի ու կրակի աստուածն
էր: Նա մարտնչում էր Ահրիմանի ու սրա
դորձակիցների, վիշապների ու դեւերի դէմ:
Սակայն Միթրայի հաւատալիքի գլխաւոր
յատկանիշը ոչ թէ նրա բարի Աստուած,
արեւի ու կրակի աստուած եւ վիշապամարտ
ու դիւհալած լինելն էր, այլ այն, որ Մի-
թրան պատկերացում էր իբրեւ մի ազա-
տարար մարտիկ, որ դարերի վերջում դալու
է մարդկութիւնը չարութեան աստծուց ու
սրա արբանեակներից փրկելու համար: Մի-